

UDK 323.1 (497.5) "1871/1845"
929.5 Kukuljević Sakcinski, I.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 24. rujna 2007.
Prihvaćeno za tisak: 16. lipnja 2008.

Po rodu, po karvi i po jeziku: Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Kristian Novak

Odsjek za germanistiku
Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Republika Hrvatska

U radu se analiziraju tematska područja i strategije konstruiranja nacionalnog identiteta u Kukuljevićevim javnim diskursima u razdoblju 1841.-1845. Na primjeru prvog zastupničkog govora na hrvatskom jeziku u Saboru, nekih njegovih drugih političkih govora, te novinskih, putopisnih, pjesničkih i historiografskih tekstova, prikazuje se kako su se konstruiranje tradicije i njezina aktualizacija te koncept narodnog jezika rabili u diskurzivnim strategijama poticanja nacionalne kohezije u doba ilirizma.

Ključne riječi: Ivan Kukuljević Sakcinski, politički diskurs, diskurzivne strategije, nacionalni identitet, nacionalizam, ideologija, ilirski pokret

1. Uvod: nacija, nacionalizam i nacionalni identitet

U radu se analiziraju tematska područja vezana uz oblikovanje nacionalnog identiteta u doba ilirizma te diskurzivne strategije koje su na razini teksta primjenjivane u argumentacijskim postupcima. Prikupljeni je korpus sadržavao koncepte i transkripte političkih govora, novinske članke te književne i znanstvene tekstove Ivana Kukuljevića Sakcinskog od 1841. do 1845. Izrazi „nacija“, „nacionalizam“ i „nacionalni identitet“ u ovom radu označavaju konkretne fenomene na makrosociološkom planu, ali i na planu jezične prakse pojedinaca i manjih skupina. Naciju određujemo kao veliku ljudsku zajednicu s osjećajem vlastitog identiteta¹, a pojam nacionalnog identiteta obuhvaća specifična obilježja određene društvene zajednice i osjećaj pripadnosti toj zajednici. Izraz „nacionalizam“ se u radu rabi u neutralnom značenju, ne u pejorativ-

¹ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002., 9. (dalje: N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*).

nom smislu, kako se često rabio u znanstvenoj literaturi i publicistici nakon pojave i pada nacionalsocijalizma. Shvaćen u širem smislu, nacionalizam je sklop nacionalnih uvjerenja i nacionalno motiviranoga djelovanja².

Iako se suvremenom čovjeku pojam nacije i nacionalne države može učiniti nečim što je oduvijek postojalo u ljudskom društvu, stajalište je suvremene znanosti da je model nacionalne države, u kojemu leže korijeni mnogih današnjih parlamentarno-demokratskih država, fenomen 19. stoljeća³. Često se navodi i da uzroci pojave novog modela države jesu erozija religijskih vrijednosti, pojava kapitalizma te prije svega dokinuće feudalnih odnosa i razvoj snažnoga građanskog sloja. Nacija je zajednica kojoj je „vezivno tkivo“ drukčije od onoga što je dotadanje zajednice držalo na okupu. Ona donosi sa sobom neke sasvim nove elemente. Primjerice, obuhvaća sve slojeve društva nasuprot prijašnjim etničkim zajednicama i staleškoj „natio“⁴. Važno je obilježje i (barem prividno) dokidanje staleškoga društva te isticanje jednakosti svih članova nacije kao jedne od temeljnih društvenih vrijednosti. Pojedinaac nije više podređen vladaru, ili vladajućoj klasi, nego upravo naciji – entitetu kojemu i sam pripada. Nacija je prema tome kolektivitet koji je nadređen pojedincu, a nova je odrednica takva kolektiva osjećaj pripadnosti i simbolični potencijal obilježja zajedničkih pripadnicima nacije - nacionalni identitet. Međutim, bio je to simbolički potencijal, koji u srednjoeuropskom shvaćanju pojma nacije jest materijalno utemeljen na etničkoj zajednici, no unatoč tomu trebao je biti aktualiziran, verificiran i prihvaćen na društvenoj razini. Devetnaestostoljetni i suvremeni nacionalisti taj sklop aktivnosti i procesa nazivaju buđenjem nacije do samosvijesti i aktualizacijom drevnih vrijednosti koje su same po sebi razumljive, ali povijesna će i sociološka znanost na to gledati kao na fenomen modernoga doba. Obilježja koja naciju čine kolektivom, a pojedince pripadnicima upravo te, a ne neke druge nacije, zapravo se smišljeno oblikuju na razini socijalne interakcije. Taj koncept odražava i naslov popularnog eseja Benedicta Andersona - *Nacija: zamišljena zajednica*⁵. Takav model stvaranja nacija i nacionalnih država podrazumijeva da se svijest o sebi i vlastitom identitetu u tim procesima stvarala upravo oblikovanjem nacionalne ideologije⁶. Time se stvara plodno tlo za šira kulturološka, u ovom slučaju jezikoslovna istraživanja.

² Isti, 6.-7.

³ Usp. Benedict ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb, 1990. (dalje: B. ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica*); N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, i „Hrvatski identitet kao razlika u Europi nacija 19. stoljeća“, *Historijski zbornik*, god. LII., Zagreb, 1999., 143.-147. (dalje: N. STANČIĆ, „Hrvatski identitet kao razlika“); Dubravko ŠKILJAN, *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*, Zagreb, 2002. (dalje: D. ŠKILJAN, *Govor nacije*).

⁴ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 11.

⁵ Valja napomenuti da model stvaranja nacije kao zamišljene zajednice nije i jedini relevantan u suvremenoj znanosti. Anthony D. Smith u prvi plan stavlja tezu da između nacije i prethodnih etničkih zajednica postoji kontinuitet, a Ernest Gellner naciju vidi kao modernitet nastao zajedno sa suvremenim novovjekovnim društvom. Eric Hobsbawm misli da je to kvalitativno novi tip zajednice, koja je oslonjena na supralokalne kolektivitete s obilježjima protonacionalnih zajednica (N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 9.-10.).

⁶ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 12.

Prema tako utvrđenim polazišnim točkama može se točnije izraziti cilj ovog rada: analizom će se heterogenoga korpusa tekstova jednog od najvažnijih predstavnika ilirskog pokreta pokazati na koje se načine konstruirao identitet i tradicija na razini teksta u jednom od najintenzivnijih razdoblja oblikovanja hrvatske nacije.

Razvoj je hrvatske nacije u 19. stoljeću bio specifičan na nekoliko razina. Najviše ga je obilježila činjenica što se taj obuhvatan i dugotrajan proces odvijao u sklopu višeetničke i višejezične državne zajednice koja svoj suverenitet nije temeljila na naciji. Kako navodi Anderson, Habsburška Monarhija širila se ratovanjem i *seksualnom politikom*⁷, dakle svoj je suverenitet temeljila na sklapanju brakova, pogodbama, cjenkanju i vojnoj sili⁸. Razvoj je nacija fenomen koji je imao neka zajednička obilježja diljem Europe i svijeta, no nije se svugdje razvijao istovremeno i jednakom brzinom. U Srednjoj Europi, u odnosu na Zapadnu Europu, zakasnilo je jačanje građanstva, a plemstvo je zadržalo veći dio moći. To se odrazilo na državopolitičke prilike sve do u 20. stoljeće, a na našim je područjima imalo posljedice i nakon raspada Monarhije. Njemački je filozof i sociolog Helmuth Plessner 1935. napisao, a 1959. objavio knjigu znakovita naslova *Die verspätete Nation* (Zakašnjela nacija), u kojoj uzroke nekim procesima kroz koje je u prvoj polovici 20. stoljeća prolazila Njemačka svodi na činjenicu da je razvoj te nacije zakasnio i da, prema njegovom mišljenju, taj razvoj nije bio dovršen.

Stvaranje je hrvatske nacije bilo uvelike vezano uz hrvatski narodni preporod i pojavu ilirskog pokreta. Jedno je od polazišta tih aktivnosti bilo zadržavanje nekih državno-pravnih ovlasti u odnosu na ugarski dio Monarhije, a koje su bile sve više ugrožene, posebice nakon osnivanja Hrvatsko-ugarske stranke, koja je nastavljala politiku tijesne zajednice s Ugarskom⁹. Program je ilirskog pokreta imao više aspekata s obzirom na povoljnost prilika i podršku Beča. Škiljan program toga pokreta dijeli na minimalistički i maksimalistički¹⁰. Prema njegovu konceptu, minimalistički dio programa podrazumijevao je diplomatski artikuliranu ideologiju usmjerenu više na hrvatsko pitanje unutar Monarhije, a maksimalistički dio programa vezan je uz ujedinjavanje južnoslavenskih naroda. Međutim, prevladavajuća je ocjena u historiografiji da općenita predodžba o ujedinjavanju južnoslavenskih naroda nije bila programatski dio preporodne ideologije te da su je u konkretnom obliku izražavali samo pojedinci.

Očuvanje kulturnog identiteta hrvatskog naroda zaustavljanjem mađarizacije i stvaranjem standardnog jezika s unificiranim poljem primjene te očuvanje političkog identiteta Hrvatske unutar Monarhije bile su dvije komponente „minimalističkog programa“ iliraca, koji je čak nailazio i na podršku Beča. Ilirska koncepcija nadregionalnog jezika imala je u vidu zajednički jezik Južnih Slavena, što je bio predviđeni

⁷ B. ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica*, 28.

⁸ Isti, 28. Anderson dodaje i to da je izvjesno da su Habsburgovci jezikom imperije izabrali njemački jer je to jezik velike kulture i književnosti, a ne iz nacionalističkih pobuda (str. 80). Bilo je i pripadnika klana koji nisu znali njemački. Njihov je cilj u prvom redu bio *Hausmacht* te ih se stoga, prema Andersonu, i ne može optužiti za germanizaciju, barem ne temeljenu na nacionalizmu.

⁹ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 173.

¹⁰ D. ŠKILJAN, *Govor nacije*, 265.

temelj za njihovo kulturno ujedinjavanje u širem smislu. Politička zajednica Južnih Slavena iz objektivnih razloga nije mogla biti prihvatljiv model za habsburšku vlast, ali koncept zajedničkog jezika Južnih Slavena i kulturnog ujedinjavanja tih etničkih grupa podrazumijevao je širenje utjecaja Habsburške Monarhije i na Srbiju pa je stoga taj koncept vlast i podržavala¹¹. Prema tome se može utvrditi da je u vrijeme ilirskoga pokreta stvaranje hrvatske nacije išlo ruku pod ruku s konceptom kulturne i političke zajednice Južnih Slavena.

Već je spomenuto da je koncept nacije u suvremenoj znanosti vezan uz oblikovanje nacionalnog identiteta kao kolektiviteta obilježenoga zajedničkim jezikom i zajedničkom kulturom. Jedno je od zajedničkih obilježja različitih nacionalističkih pokreta da se nacionalni identitet predstavlja skupini kao objektivna činjenica, koja se samo mora potvrditi. Upravo se iz tih razloga u razdobljima intenzivnih procesa stvaranja nacije razvijaju discipline poput filologije, gramatike, književnosti na narodnom jeziku, etnografije, historiografije, političke djelatnosti usmjerene na široku primjenu itd. U tom pogledu možemo istaknuti neka područja javnog života koja se posebice ističu živošću u razdobljima buđenja nacije:

Političko djelovanje i institucionalizacija. Nacija teži institucionalizaciji, cilj je nacionalističkoga djelovanja preuzeti ili stvoriti kulturne, prosvjetne, gospodarske i političke institucije, koje u krajnjoj liniji stvaraju preduvjet osnivanju vlastite države¹².

Filologija i gramatika. Te znanstvene discipline stvaraju preduvjete standardizaciji jezika. Svaka nacija mora imati vlastiti jezik na kojemu se tiskaju tekstovi namijenjeni javnoj uporabi i koji tako stvara unificirano polje primjene¹³. Mora se naglasiti da je hrvatska nacionalna zajednica u nastajanju imala bogatu književnu tradiciju kao izvor, ali ne i bogatu živu književnu produkciju na narodnom jeziku. Stoga se osim kodificiranja jezika pisanjem i objavljivanjem rječnika i gramatika poticala i razvijala i **književnost i novinarski rad na narodnom jeziku.**

Historiografija i etnografija. Kao egzaktni znanosti bilježe objektivne činjenice, ali u sklopu konstruiranja nacije u središtu pažnje su im sjecišta zajedničke prošlosti i preklapanja kulturnih specifičnosti etničkih grupa koje pripadaju u novooblikovanu naciju. Tradicija se te nove zajednice tako konstruira i naturalizira. Istražuje se zajednička povijest, običaji i kulturna baština, simbolika i ikonografija. A osim što se te objektivne činjenice traže, one se prikazuju kao zajednički potencijal koji je sam po sebi dan i koji valja tek osvijestiti da bi se postiglo zajedništvo¹⁴.

¹¹ Usp. N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 35. Valja dodati da je hrvatski nacionalizam Beču često služio kao protuteža mađarskom, iako su mu se oba činila podjednako opasnim.

¹² N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 12.

¹³ Shvaćanje nacije kao zajednice ljudi koji govore zajedničkim jezikom tipično je upravo za srednjoeuropski pojam nacije (njemački model *Kulturnation, Sprachnation*).

¹⁴ Treba svakako istaknuti da mnogi primjeri iz prve polovice 19. st. dokazuju da izrazi „ilirsko“, „slavensko/slavjansko“, a posebice „hrvatsko“, nisu bili plod zamišljanja nacije tamo gdje prethodno ničega nije bilo, već realnost koja u to doba još nije politički operacionalizirana na tom području. Postoji hrvatska etnička svijest i kontinuum hrvatskih etničkih zajednica diljem Slavonije, „uže“ Hrvatske, Istre, Dalmacije, bosanske Posavine, zapadne Hercegovine. (usp. N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 78).

2. Javna djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Nakon što smo istaknuli područja koja pokazuju veliku aktivnost u vremenima stvaranja nacije, zanimljivo je promotriti kako se rad Ivana Kukuljevića Sakcinskog uklapa u svako od tih polja. On je, naime, svojim djelovanjem ujedinio sve navedene djelatnosti, iako ne podjednakim intenzitetom u istim razdobljima. Ovdje navodimo samo neka od njegovih postignuća za svako polje djelovanja.

Politički rad i institucije. Kukuljević je bio zastupnik u hrvatskom Saboru te jedan od sazivača Narodne skupštine koja je 1848. Josipa Jelačića proglasila banom. Godine 1861. stupio je na položaj velikoga župana zagrebačkoga. Političkom funkcijom u sklopu kulturnih institucija možemo nazvati i njegove funkcije potpredsjednika, a kasnije i predsjednika Matice Hrvatske. Bio je i sudionik Bečkoga književnoga dogovora 1850. Pred kraj života sve se više povlači iz politike, a njegova se politička djelatnost za vrijeme apsolutizma i na položaju župana često spominje kao kontradiktorna u odnosu prema Ugarskoj i Monarhiji¹⁵.

Književnost. Kukuljevićeva je književna djelatnost posebno živa u fazi do 1848. godine, a opus mu obuhvaća liriku, dramu i prozu. Tematika mu je gotovo isključivo vezana uz (objektivnu ili fiktivnu) povijest južnoslavenskih naroda, što nije neobično za onodobnu književnu produkciju na narodnom jeziku. Njegovo je djelo između ostalih i prva hrvatska drama ilirizma, pisana novim pravopisom, povijesna tragedija *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* (1839.), a zanimljiva je činjenica da ju je prvotno napisao na njemačkom jeziku, a tek je kasnije preveo na hrvatski. To, međutim, nije bila rijetkost u književnom stvaralaštvu onoga doba, jer je mnogim piscima u redovima Iliraca njemački zapravo bio prvi jezik¹⁶.

Novinarstvo. Kukuljević je često objavljivao tekstove u *Danici* i *Luni*, te, za vrijeme zabrane ilirskog imena, u *Branislavu*. Najveći dio tih tekstova nisu reportaže ili vijesti, nego političko-programatski osvrti ili obraćanja, književni prilozi te izvještaji s putovanja, a koji, kao što ćemo vidjeti, također imaju politički podtekst.

Znanstveni rad. U zrejoj i kasnijoj fazi svoga javnog djelovanja, Kukuljević se sve više bavio historiografijom, etnografijom i književnom povijesti. Na tom je polju najviše napredovao za vrijeme apsolutizma, kada je politički rad bio ograničen, a kontrola javnog života i tiska rigorozna. Progovarati znanstvenim tekstom o baštini, povijesti i tradiciji bio je gotovo jedini način javno-kulturnoga djelovanja za vrijeme neoapsolutizma. Na tom je polju Sakcinski pružio tako izniman doprinos da ga se drži utemeljiteljem suvremene historiografije u Hrvatskoj. Napisao je brojne studije iz hrvatske povijesti, spomenimo samo *Glasovite Hrvate prošlih vjekova* (1886.). U toj studiji biobibliografski prati živote i djela različitoga profila povijesnih ličnosti kojima je zajedničko hrvatsko podrijetlo i velik doprinos europskoj kulturi i znanosti. Prikazani su tu između ostalih Ivan Česmički, Antun Vrančić, Ruđer Bošković.

¹⁵ Jaroslav ŠIDAK, „Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, br. 2., 1972., 47.–104., 88.–89. (dalje: J. ŠIDAK, „Politička djelatnost I. Kukuljevića“).

¹⁶ Usp. Kristian NOVAK, „Refleksije o njemačko-hrvatskoj dvojezičnosti i identitetu u Dnevniku Dragoje Jarnević“, *Jezik i identiteti*, (gl. ur. Jagoda Granić), Zagreb – Split, 2007., 387.–399. (dalje: K. NOVAK, „Refleksije o njemačko-hrvatskoj dvojezičnosti i identitetu“).

Osnovao je *Društvo za povjesnicu jugoslavensku*, uređivao časopis *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*. Zauzeo se za znanstvenu valorizaciju Bašćanske ploče, dotada anonimnog spomenika. Bogat je i književno-povijesni rad Sakcinskog: prvi je u novije vrijeme izdao Marulića, Menčetića, Zlatarića i Kavanjina.

U središtu je pažnje ovog istraživanja možda na prvi pogled marginalna činjenica: Sakcinski je na svim navedenim poljima koristio hrvatski jezik. Valja uzeti u obzir da je jezik javnog života u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća velikim dijelom bio njemački te da je obrazovanom sloju njemački bio prvi jezik¹⁷. Književna produkcija na narodnom jeziku bila je stoga iznimno siromašna sve do pojave *Danice*. U skladu s tim, pisanje i govorenje hrvatskim jezikom u tom razdoblju nije nipošto bilo samo po sebi razumljivo, nego imanentno jezično-identitetni čin. To potvrđuje i činjenica da Ivan Kukuljević Sakcinski za javno djelovanje izabire ilirsku štokavštinu, a ne „horvatsku“ kajkavštinu, kojom se osim njemačkim govorilo u njegovu okruženju. Time pristaje uz tendenciju uzdizanja štokavštine na nadregionalan idiom hrvatskih i južnoslavenskih zemalja. Štoviše, trudi se na svim poljima dokazati da je taj jezik zreo za polivalentnu funkciju nadregionalnog standarda. On prvi progovara na hrvatskom jeziku u Saboru, piše svoju dramu novim pravopisom, čime mu daje potvrdu i podršku, piše znanstvene historiografske tekstove hrvatskim, jezikom koji je do prije nekoliko desetljeća služio tek komunikaciji nižih slojeva društva. Sakcinski tako postaje izvrstan primjer kako istaknuti pojedinci, prema Škiljanovoj tezi, u jezičnoj zajednici „definiraju jezike svojom jezičnom djelatnošću“¹⁸ i takvim činovima promoviraju određeni idiom u status jezika. A o tome da situacija za takve procese nije bila povoljna, svjedoči i Kukuljević u svom prvom govoru na hrvatskom jeziku u Saboru 2. svibnja 1843.: „Znam ja, da mi kako smo ovde sakupljeni s veće strani naš jezik dobro neznamo, i da se u celoj našoj domovini osobe obadvojega spola, koje u svom maternjim jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, lahko na parste prebrojiti bi mogle (...)“.

Kontekst navedenih činova i djelovanja dodatno oslikavaju primjeri iz jezične biografije Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Rođen je 1816. u Varaždinu, a do sedme je godine živio na očinskom dobru Jurketincu kraj Varaždina, na tradicionalno kajkavskom području. Njegovo je gimnazijsko školovanje proteklo isključivo na njemačkom i latinskom jeziku. Može se samo nagađati o tome u kojim je prilikama bio u doticaju s narodnim jezikom i koliko, no iz mladenačkih dnevnika možemo iščitati da je stenjevečki župnik Toma Mikloušić uputio Sakcinskog već kao adolescenta na čitanje literature na hrvatskom jeziku¹⁹. Sličan će poticaj Kukuljević nekoliko godina kasnije dobiti i od Gaja i njegovih istomišljenika. Osim što je, prema vlastitim navodima, teško napredovao u hrvatskom jeziku, nije najbolje vladao ni njemačkim, o čemu svjedoči njegov rođak Adalbert Krajačić, koji je Kukuljeviću 1832. savjetovao sljedeće: „Da

¹⁷ Stanko, ŽEPIĆ, „Zur Geschichte der deutschen Sprache in Kroatien“, *Zagreber germanistische Beiträge*, 11. (2002.), 209.-227.

¹⁸ D. ŠKILJAN, *Govor nacije*, 38.-39.

¹⁹ Iako je Mikloušić bio kajkavski pisac, njegovo je shvaćanje hrvatske književnosti obuhvaćalo književno stvaralaštvo na sva tri narječja.

bi ja bil u tvojoj pameti, ne bi zaista išel u soldate (...) prvič slab jesi vu nemškem jeziku i to jako, drugoč zločesto pismo imaš²⁰. Po svoj se prilici Kukuljević služio varijantom njemačkog koji se bio razvio u Vojnoj krajini, tzv. „Grenzerdeutsch“. Unatoč savjetu svog rođaka, 1833. stupa u vojnu službu. 1834. piše svoju prvu pjesmu, kojoj je tema Hrvatska, ali pisana je njemački: „An Kroatien“. Svoj je mladenački dnevnik Kukuljević pisao od 1834. do 1836. na njemačkom, a nastavio ga je pisati kombinacijom kajkavskog i štokavskog narječja s povremenim unosima na njemačkom do 1838. U vojsci je službeni jezik također bio njemački, no dnevnički zapisi Petra Preradovića iz 1840. prikazuju Sakcinskog već kao čovjeka koji je i u Vojnoj službi poticao okolinu na uporabu hrvatskog jezika i čitanje stare dubrovačke i narodne književnosti. Štoviše, Preradović navodi da ga je upravo Kukuljevićev entuzijazam potaknuo da prevede prvo pjevanje „Osmana“²¹. Mnoga je svoja rana djela pisao prvo na njemačkom, pa ih zatim prevodio na hrvatski (npr. „Juran i Sofija“ 1836.-1837.), i to na štokavštinu, iako je bio, uvjetno rečeno, rođeni kajkavac.

Ivan Kukuljević Sakcinski u svom je intenzivnom javnom djelovanju na navedenim područjima proizvodio tekstove raznih vrsta. Oni se mogu promatrati kao manifestacije njegova djelovanja na širenju ideologije nacionalnog identiteta te se prema tome mogu ustanoviti neka zajednička obilježja pojedine tekstne vrste, ali i obuhvatnije, na razini diskursa. Analizom prikupljenih tekstova htjelo se odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Kako se konstruirao nacionalni identitet (ili identiteti!) u raznorodnim javnim diskursima Ivana Kukuljevića Sakcinskog?
2. Koje diskurzivne strategije primjenjuje u argumentaciji pri zagovaranju prava na samostalnost i jednakost vlastite nacije?
3. Utječe li ideologija nacije na organizaciju analiziranih tekstova i na koje načine?

3. Korpus

Za potrebe ovog rada uzeti su uglavnom tekstovi iz jednog od najintenzivnijih razdoblja Kukuljevićeva javnoga djelovanja, od 1841. do 1845., ali u obzir su se uzimali i tekstovi nastajali kasnije.

Politički govori

Prvi zastupnički govor na hrvatskom jeziku u Saboru 2. svibnja 1843.²² ostavio je silan dojam na javnost. Budući da temeljem njega nije donesena nikakva odluka, nije bio čak ni spomenut u Saborskim zaključcima, no unatoč tome širio se u prijepisima.

²⁰ Prema: Tade SMIČIKLAS, „Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog“, *Radovi JAZU*, 1892. (110.), 110.-204., 112.-113. (dalje: T. SMIČIKLAS, „Život i djela I. Kukuljevića“).

²¹ *Isto*, 122.

²² Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Govor u Hrvatskom saboru 2. 5. 1843. (<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1757&sec=444>, zadnji put mijenjano 30. ožujka 2008.) (dalje: I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.). Valja napomenuti da je Josip Rukavina već 1832. progovorio u Saboru na narodnom jeziku, no to nije bio zastupnički govor, već zahvala.

Narodni jezik nije samo medij ovog javnog istupa, već i glavna tema, naime njegovo uvođenje u javni život. Protiv tih ideja nisu bili samo mađaroni, nego i više plemstvo s banom. Oni su se, prema Josipu Horvatu, uplašili reformi koje su već tada mogle ugroziti municipalna prava. Hrvatski je jezik postao službeni četiri godine kasnije, no taj je govor značio „proglašenje punoljetnosti hrvatskoga jezika“²³. Zanimljivo je da Kukuljević u svojim tekstovima prije zabrane ilirskog imena (11. siječnja 1843.) govori o „ilirskom jeziku“, a u spomenutom govoru za jezik rabi izraze „harvatskoslavonski“ „naš“, „materinji“, „materinski“ „narodni“. Na jednom mjestu u tom govoru spominje da je u prošlosti taj jezik bio *jezik diplomatski harvatskih i sarbskih kraljevah*, čime zapravo širi ono što je na početku govora postavio kao jezik Hrvatske i Slavonije. Eksplicitno daje do znanja da govori sa stajališta „Harvata i Slavonca“. Osim toga poznatoga govora, analiziran je i koncept govora u Saboru 1845., pronađen u rukopisnoj ostavštini²⁴. U njemu traži pravo da se konvertira i na pravoslavnu vjeru. To je pravo u tom trenutku već bilo zajamčeno katoličkoj i protestantskoj vjeri u Monarhiji. Proučeni je korpus sadržavao još i fragmente govora u Saboru od 23. rujna 1845.²⁵, koncepta govora održanog 23. rujna 1843. u „velikom spravištu gradomedje Zagrebačke“ iz rukopisne ostavštine²⁶ te govora u „spravištu županije zagrebačke“ 1843.²⁷

Književni tekstovi

Analizirane su i dvije prigodnice povodom rođendana cara Ferdinanda, jedna iz 1841. („Na rodjeni dan cara i kralja Ferdinanda 19. IV. 1841.“)²⁸, a druga iz 1842. („Na dan narodjenja nj. C. Kr. Veličanstva CARA I KRALJA FERDINANDA“, 19. 4. 1842.)²⁹. Osim toga, u prikupljenom korpusu svoje je mjesto našla i sasvim drukčije intonirana pjesma „Domovina Slavjanska“ iz 1844., objavljena pod pseudonimom X u zbirci *Slavjanke* (1848.)³⁰.

²³ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske. Prvi dio*, Zagreb 1990. (prvo izdanje 1936.–1938.), 79.

²⁴ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Govor u Saboru 1845. (o pravima pravoslavaca), rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Arhiv HAZU, Zagreb, XV 23 / B 7 (dalje: I. KUKULJEVIĆ, Govor o pravima pravoslavaca 1845.).

²⁵ ISTI, Govor u Saboru 23. 9. 1845., u: T. SMIČIKLAS, „Život i djela I. Kukuljevića“, 132.-133. (dalje: I. KUKULJEVIĆ, Govor 23. 9. 1845.).

²⁶ ISTI, Koncept govora održanog 23. IX. 1843. "u velikom spravištu gradomedje Zagrebačke", rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Arhiv HAZU, Zagreb, XV 23 / B 3 (dalje: I. KUKULJEVIĆ, Koncept govora 23. IX. 1843.).

²⁷ ISTI, Govor u "spravištu županije zagrebačke" 11. 4. 1843. u: T. SMIČIKLAS, „Život i djela I. Kukuljevića“, 129. (dalje: I. KUKULJEVIĆ, Govor 11. 4. 1843.).

²⁸ ISTI, „Na rodjeni dan cara i kralja Ferdinanda 19. IV. 1841.“, rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Arhiv HAZU, Zagreb, XV 23 / C Ia 8 (dalje: I. KUKULJEVIĆ, „Na rodjeni dan cara i kralja“).

²⁹ ISTI, „Na dan narodjenja nj. c. kr. Veličanstva CARA I KRALJA FERDINANDA 19. 4. 1842.“, *Danica ilirska*, 16./VIII. (dalje: I. KUKULJEVIĆ, „Na dan narodjenja nj. c. kr. Veličanstva“).

³⁰ ISTI, „Domovina Slavjanska“, u zbirci *Slavjanke / od Xa*, Zagreb, 1848., tiskom Franje Župana.

Novinski članci

Novinski članci Ivana Kukuljevića Sakcinskog velikim su dijelom tekstovi hibridnog ustroja u kojima se često prepliću elementi putopisa, političkih programatskih tekstova i ostalih žanrova. Važno je istaknuti i da se diskurs novinskih tekstova objavljenih u *Danici* razlikuje od onih koji su objavljeni u *Luni*. *Luna* je bila dodatak *Agramer Zeitungu*, novinama na njemačkom jeziku. Budući da je publika tog časopisa bila heterogenija od publike *Danice*, iskazi su primjetno odmjerениji i oprezniji te apologetski i eksplanatorno intonirani.

U ono vrijeme mnogi su suradnici *Danice* objavljivali putopisne izvještaje i javljanja iz zemlje i inozemstva, a kojima su naslovi u pravilu počinjali s „Dopisi iz...“. Analizirani su dijelovi Kukuljevićeva *Dopisa iz Milana* iz 1841., te *Dopisa iz Mletakah* iz 1842., *Dopisa iz Beča* i *Put u Senj* iz 1843.³¹.

Analizirani su i *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*, programatski tekst objavljen prvotno u *Luni* 1842., a nakon toga i kao samostalna brošura, jedan neobjavljen dopis *Narodnim novinama* iz 1842., te članak *Što će biti iz nas?* iz 1843., objavljivanje kojega je zabranila cenzura³².

Historiografski, znanstveni tekstovi

Već je napomenuto da najplodnije razdoblje Kukuljevićeva znanstvenog rada dolazi kasnije, za vrijeme apsolutizma. No, i iz razdoblja 1841.-1845. sačuvano je nekoliko historiografskih članaka: *Něšto iz Dogotovštine Velike Ilirije*, objavljen u nastavcima u *Danici* 1842., te „Historičke primětbe“ u zbirci *Slavjanke* (1848. godine), pod pseudonimom X³³. Analiza će pokazati da su povijest i faktografija česti i u ostalim tekstnim vrstama te da su jedan od najčešćih argumenata obrane prava na suverenitet ilirske odnosno hrvatske nacije.

4. Analiza

4.1. O metodologiji – kritička analiza diskursa

Prikupljeni su tekstovi analizirani na dvije razine: razini tematskih područja, te na razini diskurzivnih strategija. Razina teme u ovom slučaju neodvojiva je od političko-ideološke komponente značenja te je kao polazište poslužila upravo teorija o naciji kao konstrukt, drugim riječima o oblikovanju nacionalnog identiteta putem teksta. Na razini diskurzivne strategije promatrat će se neka obilježja organizacije teksta, a

³¹ ISTI, „Dopis iz Milana“, *Danica ilirska*, VII./1841., br. 14., 30., 31.; „Dopis iz Mletakah“, *Danica ilirska*, VIII./1842., br. 4.-243.; „Dopis iz Beča“, *Danica ilirska*, VIII./1842., br. 27.; „Put u Senj“, *Danica ilirska*, IX./1843., br. 46.-47. (dalje po obrascu: I. KUKULJEVIĆ: „Dopis iz Milana“).

³² ISTI, *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien / von J. Kukuljević Sacci, Buchdruckerei des Dr. Lj. Gaj*, Zagreb, 1842. (dalje: I. KUKULJEVIĆ: *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*); neobjavljen dopis *Narodnim novinama* pisan 20. 3. 1842., u: T. SMIČIKLAS „Život i djela I. Kukuljevića“, 127.-128.; „Što će biti iz nas?“, u: T. SMIČIKLAS „Život i djela I. Kukuljevića“, 130.-131. (dalje: I. KUKULJEVIĆ: „Što će biti iz nas?“).

³³ ISTI, „Něšto iz Dogotovštine Velike Ilirije“, *Danica ilirska*, 1842., br. 2., 3., 4.; „Historičke primětbe“, u zbirci *Slavjanke / od Xa*, Zagreb 1848., tiskom Franje Župana, 37.-88.

kao temelj uvelike je poslužila van Dijkova analiza međudjelovanja diskursa i ideologije³⁴. U svojem radu van Dijk ideologiju definira kao temeljni sustav društvene spoznaje, koji dalekosežno utječe na stvaranje stavova, vrijednosti i ostalih socijalnih elemenata zajedničkih članovima grupe. Štoviše, ona utječe i na sposobnost spoznaje, interpretaciju jezičnih i nejezičnih činova, te napose na oblikovanje jezika i govora. Kritička analiza diskursa (CDA - critical discourse analysis) interdisciplinarni je pristup proučavanju diskursa, posebice u odnosu na društvene i političke ideologije. Ona polazi od pretpostavke da postoji nejednak pristup lingvističkim i društvenim resursima i da se ta nejednakost kao privilegija rabi institucionalno. Drugim riječima, pođemo li od pretpostavke da se ideologije unutar neke društvene grupe oblikuju putem proizvedenih tekstova, logičan bi slijed bio da neke semantičke strukture bivaju bolje prihvaćene od drugih. U ovom radu ta se teza mora primijeniti na sustav u kojemu društvena elita u sklopu ilirskog pokreta stvara tekstove radi djelovanja na najšire slojeve društva³⁵. Nacionalizam u tom smislu možemo uzeti kao specifičan slučaj ideologije, a cilj nam je u prvom redu ustanoviti kako semantičke strukture diskursa, tematska područja, i diskurzivne strategije, koje su samo neizravno vezane uz sadržaj iskaza, odražavaju namjeru i koncepte nacionalne ideologije u tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

4.2. Sadržajna analiza (razina teme)

Definiranje vlastite skupine

Jedna od središnjih tema tekstova u korpusu jest definiranje granica nacije i obilježja pripadnosti naciji, i to na čak tri razine: Hrvati, Iliri/Južni Slaveni te svi slavenski narodi³⁶. Za naciju u bilo kojem od ta tri značenja rabit će se izraz „vlastita skupina“, a za pripadnike drugih nacija, kojima su interesi u izravnom ili neizravnom konfliktu s interesima vlastite skupine, rabit će se izrazi „tuđa skupina/tuđe skupine“ ili „Drugi“³⁷.

Kukuljević, dakle, u svojim tekstovima određuje granice i obilježja nacije, a u tome je vidljiva, kao i u ostalih iliraca, teorija Kopitara i Šafařika. Prema toj se teoriji Slaveni

³⁴ Teun A. VAN DIJK, „Discourse semantics and ideology“, *Discourse & Society*, Vol. 6., No. 2., 1995., 243.-289. (dalje: T. A. VAN DIJK, „Discourse semantics“).

³⁵ Prema Stančiću, upravo je iz „honoratskoga“, tj. društvenoelitnoga sloja društva mogla proisteći inicijativa nacionalnoga djelovanja. Usp.: N. STANČIĆ, „Hrvatski identitet kao razlika“, 4.-7., ISTI, „Grafija i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine“, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 492., knjiga XLIII., 261.-296., 268.

³⁶ Iako je pojam „ilirski“ kroz povijest bio rabljen i izvana za etničke grupe s bivših područja ilirskih provincija, u prvoj polovici 19. st. taj pojam očigledno je kolektiv, tj. nacionalni pokret sam odabrao kao pojam koji bi bio nadređen regionalnim partikularizmima. Da to nije bilo ime bez dodatnih konotacija, pokazuje niz činjenica. Ovaj korpus primjerice ne predstavlja realno stanje uporabe tih imena, jer je 11. siječnja 1843. uredbom zabranjena uporaba ilirskog imena u javnosti. Ilirsko je ime bilo zabranjeno do 1845., kada ga je opet dopušteno rabiti za književni jezik i literaturu. Izraz „ilirski“ nije u svim fazama ilirskoga pokreta značio nužno i „južnoslavenski“. Drašković je u svojoj „Disertaciji“ primjerice „kraljevstvo iliričko“ vidio u području koje bi obuhvaćalo užu Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Istru, slovenske zemlje i Bosnu. Njemu su *ilirsko* i *hrvatsko* bile istoznačnice.

³⁷ To je prilagodba termina „ingroup“ i „outgroup“, koje rabi van Dijk, hrvatskomu jeziku.

dijele na poljsko, češko, ilirsko i rusko koljeno. Iliri se dalje dijele na Srbe, Hrvate i Slovence. „Mi“ prema tome u Kukuljevićevim analiziranim tekstovima pokatkad obuhvaća Hrvate, pokatkad Južne Slavene, a pokatkad sve slavenske narode. U proučavanom je korpusu najčešće u središtu pažnje zajedništvo Ilira, dakle Južnih Slavena³⁸. U tom se smislu često rabe sintagme poput *raščeplena plemena te jednorodna bratja*, *braća po rodu, po karvi i po jeziku*. Temelj je zajedništvu pripadnika vlastite skupine govorenje i pisanje zajedničkim jezikom, zajednička povijest, pripadnost etničkim skupinama, te, kao u pjesmi „Domovina Slavjanska“, teritorijalna pripadnost prebivališta. U toj se pjesmi pjesničkim izrazom iskazuje definiranje granica nacije, u ovom slučaju ne samo Ilira, nego svih Slavena. Iz strofe u strofu nabrajaju se u obliku pitanja područja i etničke skupine Slavena, a zaključni distih svake strofe daje odgovor da domovina Slavena ima šire granice od nabrojanih regionalnih zajednica.

Primjer 1.

„Domovina Slavjanska“ (1844.)

Gdje je slavska domovina?

Da li ruska carevina,

Ka orijaško svoje tielo

U dva svieta upre smielo?

Rusiju zove Slavjan svom,

Al je širji slavski dom. (...)

Nakon toga slijede Lužička pokrajina, Češka, Ugarska, Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bugarska. S druge je strane zanimljivo promotriti pjesmu Ernsta Moritza Arndta „Des Deutschen Vaterland“ (Domovina Nijemca) iz 1813.³⁹

„Des Deutschen Vaterland“

Was ist des Deutschen Vaterland?

Ist's Preußenland, ist's Schwabenland?

Ist's, wo am Rhein die Rebe blüht?

Ist's, wo am Belt die Möve zieht?

O nein! Nein! Nein!

Sein Vaterland muß größer sein(...)⁴⁰

³⁸ Šidak napominje da je Kukuljević kasnije, u vrijeme Bachova apsolutizma, u širem okviru jugoslavenske i slavenske ideje sve jače isticao svoje hrvatstvo (J. ŠIDAK, „Politička djelatnost I. Kukuljevića“, 77.)

³⁹ Ernst Moritz ARNDT, „Des Deutschen Vaterland“ (<http://freiburger-anthologie.ub.uni-freiburg.de/fa/fa.pl?cmd=gedichte&sub=show&noheader=1&add=&id=603>, zadnji put mijenjano 4. ožujka 2008.).

⁴⁰ *Gdje je domovina Nijemca?*
Je li Pruska, je li Švapska?
Je li tamo, gdje na Rajni čokot cvjeta?
Je li tamo gdje na Beltu galeb leti?

Nakon toga slijede Bavarska, Štajerska, Švicarska, Austrija te opet Češka (Böhmen). Uvidom u strukturu i topiku Arndtove pjesme može se s velikom sigurnošću utvrditi da je poslužila kao uzor Kukuljevićevoj pjesmi⁴¹. Ernst Moritz Arndt bio je njemački pjesnik i političar, koji je u mladosti poticao javnost na mobilizaciju protiv Napoleona te na različitim poljima zagovarao potrebu ujedinjenja njemačkih zemalja pa su ga nacionalsocijalisti smatrali svojim pjesničkim pretečom. Ovime se, naravno, ne žele usporediti ilirski pokret i nacionalsocijalizam, nego samo pokazati da nacionalizam ima neka univerzalna obilježja te da često progovara jezikom koji je razumljiv najširim slojevima društva.

Zanimljivo je da Kukuljevićeva vlastita religijska zajednica nema veliku ulogu u njegovu definiranju nacije. On čak brani prava pripadnika „svoga naroda“ pravoslavne vjere u govoru iz 1845. Nije teško rekonstruirati zašto je bilo tako, jer u ono vrijeme Kukuljević ima u vidu naciju koja bi obuhvaćala skupine različitih religijskih određenja.

Razlika prema drugima

U Kukuljevićevim se tekstovima kao najčešći motivi razlike vlastite skupine prema Drugima navode zajedničko podrijetlo u etničkom i teritorijalnom smislu, kultura i politička povijest te jezik. U sljedećem primjeru iz prvoga hrvatskoga govora u Saboru, jezik se spominje kao primarno sredstvo razlike. On se prikazuje kao da je od Boga dan upravo zato da se po njemu narodi razlikuju jedan od drugoga. On je neotuđiv, nitko nema pravo uzeti ga narodu. Narod svoj jezik mora poštovati, voljeti i *uzvisivati*.

Primjer 2.

„Ima li sile na svetu, koja ono, što Bog komu poda, uzeti sme ili pako, kojoj stvari drugo opredeljenje podati, nego joj ga Bog poda, a na što su jezici narodah odlučeni, to će svaki između nas znati, ja mislim na taj cilj najviše, da se š njima narodi od drugih odlikuju, da se š njima služe, i da svaki narod svoj jezik nad svimi drugimi štuje, ljubi i uzvisuje.“⁴²

Ovaj primjer, kao i primjeri 8. i 11., pokazuju i da se specifičnost vlastite skupine prikazuje kao nedvojbeno činjenično stanje do kojega je došlo na temelju slavne zajedničke povijesti skupine (primjeri 8. i 11.), ili je, kao u prethodnom primjeru, instrument i medij takva zajedništva dan od Boga.

Definiranje vrijednosti i stavova vlastite skupine

Kao pozitivne vrijednosti vlastite skupine uvijek se iznova u korpusu navode miroljubivost, hrabrost i srčanost. One su vlastitoj skupini svojstvene, ali treba ih i nadalje

O, ne! Ne! Ne!

Njegova domovina mora da je veća!

⁴¹ Usp. Mira GAVRIN, „Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo“, *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima* (ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić), Zagreb, Liber, 1970., 86.–87.

⁴² I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.

poticati. Negativna obilježja tuđih skupina jesu ratobornost, nepoštivanje tuđih vrijednosti, pohlepa, diplomatska himbenost, arogancija. Njih valja znati prepoznati i biti uvijek na oprezu. Neka su od njih češće vezana uz određenu skupinu, npr. pohlepa uz Mađare, a okrutnost i tiranija uz Austrijance⁴³. Arijana Kolak misli da se slika Mađara koja je predstavljena javnosti počinje mijenjati krajem 18. stoljeća, kada se i zaoštravaju hrvatsko-mađarski odnosi. Od saveznika u borbi protiv zajedničkih neprijatelja postaju tirani i tlačitelji, a takva slika ide ruku pod ruku s omalovažavanjem tuđih i preuveličavanjem vlastitih vrijednosti⁴⁴.

Međutim, u središtu su pažnje i negativna svojstva pripadnika vlastite skupine: lijenost, svadljivost, zanemarivanje vlastite baštine i jezika u korist tuđih vrijednosti⁴⁵. Ona su jednako opasna kao loša obilježja tuđih skupina i njih valja prepoznati i iskorijeniti. Jedna je od najvećih ljudskih vrijednosti ljubav prema domovini, *otečestvolubje*.

Definiranje zadataka, aktivnosti i ciljeva vlastite skupine: ko svoj može biti, tuđ neka ne bude

Kao zadatci, aktivnosti i ciljevi vlastite skupine navode se skrb za jezik, baštinu i običaje. Također je u interesu vlastite skupine iskorijeniti lijenost i na svim poljima djelovati tako da je cilj ujedinjavanje ilirskih narodnih skupina u kulturnu zajednicu pod zajedničkim jezikom. Nerijetko se kao komentar u tom kontekstu djelovanja tuđih skupina prikazuje kao uzorno. Pripadnici vlastite skupine mogu slijediti primjer Drugih, na taj način pokazati samosvijest, te postati jednako vrijedni kao i „oni“. Posljedice neaktivnosti ili nedjelovanja dalekosežne su i mogu biti pogubne za sudbinu nacije.

Primjer 3.

„Vodimo dakle i mi već naš jezik k njegovomu cilju, i daržimo se u tom primera ostalih narodah europejskih koji svi martvi jezik s živimi zameniše, i po tom k narodnomu svojemu razvitju najviše doprinesoše; pogledajmo samo na susedne puke, koji s nama pod jednim žezlom austrijskim stoje, svaki od njih Namac, Talian i Magjar postavio je svoj jezik na parvo mesto (...)“⁴⁶

⁴³ Kukuljević o tome najizravnije progovara pod pseudonimom: „Premalen je ovde prostor, da opišem sva ona okrutništva i proganjanja, sve one nečovječnosti, nepravde i sramote, koje su Slavjani pretérpili u najstarije i najnovije vréme od němačkoga naroda, od němačkih vladarah i němačkih spisateljah.“ (I. KUKULJEVIĆ, „Historičke primětbe“ str. 76.); „Još sada vlada u Madjaru ona azijska nadutost, u kojoj on sebe za nešto boljega smatra, nego što su drugi narodi; još sada vlada u njem ona pohlepa za gospodstvom (...)“, *Isto*, 81.

⁴⁴ Arijana KOLAK, „Dalmatinsko-mađarski odnosi 1848./49. slika Mađara u *Zori dalmatinskoj*“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 23. (2005.), 245.-255., 248. Autorica spominje i jedan Kukuljevićev članak objavljen u 38. broju *Zore dalmatinske* u kojemu on prenosi stavove da Mađari ratuju za apsolutnu prevlast „naroda i jezika svog nad drugim narodima i jezicima“ (*Isto*, 251., prema Zora dalmatinska, god. V., br. 38., 18. 9. 1848., 149.). O hrvatsko-mađarskim odnosima i slici Drugoga u hrvatskoj javnosti usp. i Arijana KOLAK: *O Mađarima i mađarskoj politici u javnosti banske Hrvatske 1848./49.*, magistarski rad, Zagreb, 2006.

⁴⁵ Vidi primjere 6. i 25.

⁴⁶ I. KUKULJEVIĆ, *Govor* 2. 5. 1843.

Primjer 4. (o jeziku)

„(...) čistiti od svake tmine, koja ga sad još krije, moramo se samo za njega skarbati, samo š njim najviše zabavljati se, i kao majka dete svoje nad svimi drugim stvarami ljubiti ga! On nam mora biti parvi sarcu našem, on mora biti parvi i duhu našem! Š njim i po njem moramo nesretnu našu domovinu i nesretni naš narod sretnimi učiniti! U njem neka nam se zakon daje i razglašuje, on neka bude trublja od buduće naše sreće i slave!“⁴⁷

Prema metaforama u primjeru 4. razvidno je da se implicira organska neotuđivost jezika, koji je zajedničko vlasništvo cijelog naroda. Poželjan zaštitnički odnos naroda prema jeziku uspoređuje se s odnosom majke prema djetetu

Resursi vlastite skupine

Kao resurse vlastite skupine Kukuljević navodi prije svega jezik, kulturnu baštinu i slavnu povijest ilirskih naroda, a kao potencijalni materijalni resurs navodi se hrvatsko plemstvo, nakon čega slijedi komentar da je ono ipak neupotrebljivo. Iako plemstvo ima slavnu povijest i potencijal da se založi za interese nacije, nejedinstveno je i okrenuto privatnim interesima. Kuriozitet je što je i sam Kukuljević bio pripadnik plemićke obitelji.

Primjer 5.

„Mitglieder des kroatischen und slawonischen Adels, ausgezeichnet durch Namen, Würden und Thaten ihrer echt slawischen Ahnen, die den ersten Impuls zu Allem geben sollten, was zu dem allgemeinen Glücke und Wohle, zur Beförderung der Bildung und Aufklärung, zur Verbreitung des Ruhmes und des Namens ihrer Nation beitragen kann: solche Mitglieder treten freiwillig von ihrem angeborenen Rechte ab, ziehen sich in Hintergrund zurück (...)“⁴⁸

U primjeru 5. izraz se „hrvatski“ rabi u svom užem značenju, za sjeverozapadni dio hrvatskih zemalja. Jezik se može nazvati provodnim motivom ideologije ilirizma, no Kukuljević u tom pogledu ide i korak dalje, nazivajući jezik i *jedino zajedničko vlasništvo* koje je svim klasama društva preostalo. Zbog toga je velika potreba stvaranje jezika koji će se uzdići na razinu nadregionalnog i stvoriti unificirano polje primjene⁴⁹. Da je stvaranje standardnoga jezika imanentno političko pitanje, potvrđuje i bogata argumentacija koju Kukuljević daje komentarom te teme. Legitimacija za vlastiti

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ I. KUKULJEVIĆ, *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*, 5. *Pripadnici hrvatskog i slavonskog plemstva, koji nose pečat imena, časti i djela njihovih slavenskih predaka, i koji bi trebali dati prvi poticaj svemu što bi moglo doprinijeti općoj sreći i dobrobiti, napretku obrazovanja i prosvjete, širenju slave i imena vlastite nacije: upravo ti pripadnici dobrovoljno se odriču prirodnih im prava i povlače se u pozadinu ...*

⁴⁹ Škiljan smatra da se ta potreba manifestirala kao ideja na tri razine: 1. zajednički jezik svih Slavena, 2. jezik ilirskih plemena i 3. zajednički jezik hrvatskih zemalja, te dodaje i da je stvaranje zajedničkog jezika ilirskih plemena Ilircima evidentno bila politički najbitnija kao podloga političkom ujedinjavanju (D. ŠKILJAN, *Govor nacije*, 265.).

jezik nalazi se u slavnoj povijesti, a nacija mora u jezičnoj praksi predaka naći uzor i poticaj. U sljedećem se primjeru komentira navedeni sadržaj, a dodatni simbolički potencijal daje mit o majci Slavi i njezinim sinovima.

Primjer 6.

„Mi smo potomci onih predjaha koji su u staro vreme maternji svoj jezik na toliko ljubili, da su ga već u 9. stoletju izpovednici tako vere katoličke kao i garčke u istu carkvu uveli i njega time u svetu s najstariim garčkim i latinskim usporedili (...) Mi smo sini majke Slave, koja je svojom detcom sav svet oplodila i koja samo zato tako duboko u tmuni i potlačena leže, jer im je jezik potlačen; pokažimo dakle da smo vredni biti potomcima takovih predjaha, da smo vredni sinovi takove majke, i da ono, što nas i jezik naš tlači, razdrobiti želimo, hoćemo, i možemo!!!“⁵⁰

Poticanje na književni rad na narodnom jeziku i na uporabu narodnog jezika u govoru i pismu

Čest je sadržaj poticanje pripadnika vlastite skupine na književni rad na narodnom jeziku i na uporabu narodnog jezika u govoru i pismu. Da je to bila itekako zahtjevnost aktivnost pokazuju i samokritične autobiografske zabilješke o vladanju hrvatskim jezikom primjerice Dragoje Jarnević ili Petra Preradovića⁵¹. U sljedećem se primjeru književni rad i nastavak prekinute književne tradicije prikazuje kao jedna od temeljnih aktivnosti nacionalno osviještenoga pojedinca, a opet se primjeri tuđih skupina prikazuju uzornima.

Primjer 7.

„Jedes Volk, welches eine Literatur begründet, macht sich, wenn auch nicht politisch, wenigstens geistig unabhängig von anderen Nationen, und bleibt, wenn es auch stirbt, dennoch unsterblich. Griechenland und Rom wären schon lange vergessen, von Polen wäre keine Spur mehr vorhanden, hätten Sie nicht eine Literatur gehabt. Italien und Deutschland, obwohl in viele Theile zersplittert, sind dennoch geistig groß durch ihre Literatur. Dasselbe können und müssen auch alle Slaven werden, wenn Sie sich kräftig der vaterländischen Literatur annehmen (...)“⁵²

U primjeru 7. u vezi s književnošću rabi se glagol *begründen* (utemeljiti), što podrazumijeva potrebu institucionalnog i sustavnoga kulturnog rada na književnosti. Također, u prvoj je rečenici implicirana hijerarhija vrijednosti (*wenn auch nicht – wenigstens* /ako već ne – ono barem/), prema kojoj je politička samostalnost vrjednija

⁵⁰ I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.

⁵¹ Usp.: K. NOVAK, „Refleksije o njemačko-hrvatskoj dvojezičnosti i identitetu“, 395.-396. i T. SMIČI-KLAS, „Život i djela I. Kukuljevića“, 122.

⁵² I. KUKULJEVIĆ: *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*, 4. *Svaki narod koji utemelji književnost na taj se način osamostaljuje od ostalih nacija, ako već ne politički, ono barem duhovno, i ostaje, ako i umre, ipak besmrtno. Grčka i Rim bili bi davno zaboravljeni, od Poljske ne bi ostalo ni traga, da nisu imali svoju književnost. Italija i Njemačka, iako rascjepkane u mnoge dijelove ipak su duhovno velike kroz svoju literaturu. Isto mogu i moraju postići i Slaveni, ako se snažno posvete domovinskoj književnosti...*

od kulturne, ali kulturna joj samostalnost može biti temelj. Književnost se prikazuje kao sredstvo očuvanja jezika te važan čimbenik u prenošenju nacionalne tradicije, a u primjeru 7. prikazuje se i kao nešto što može preživjeti i materijalnu komponentu narodnosti (primjerice antička grčka i latinska književnost). Valja napomenuti da je još na kraju 19. stoljeća na ovim područjima oko 60 % stanovništva bilo nepismeno te je književnost trebala djelovati i na širok sloj nepismenog stanovništva⁵³. Takva je književnost zbog toga poprimila neka specifična obilježja – ona je stvarala jasan i nedvosmislen sustav vrijednosti, razumljiv svim slojevima društva⁵⁴.

Pravo na samostalnost i jednakost vlastite skupine

S obzirom na okvir višenacionalne i višejezične države, nije neobično što se kao sadržaj raznorodnih diskursa pojavljuju pravo na samostalnost i jednakost vlastite skupine unutar zajedničkih granica. Stančić navodi da u tom kontekstu postoje tri glavna argumenta⁵⁵: jezična legitimacija (nacija koja ima vlastiti zajednički jezik ima pravo na samostalnost), prirodno pravo te povijesno pravo. Analiza je pokazala da analizirani tekstovi Ivana Kukuljevića Sakcinskog potpuno odražavaju taj koncept. Jezično pravo kao tema često se pojavljuje s komentarom da je narodni jezik već spreman za polifunkcionalnu ulogu standarda, kao u primjeru 8.

Primjer 8.

„Nemislimo, da jezik naš nije jošte prikladan zato, da ga u javne poslove uvedemo: ta on je bio prije 800 godina jezik diplomatski harvatskih i sarbskih kraljevah, a kasnie i turskoga carstva, on je tako bogat, tako izdelan, tako blagozvučan, kao što je malo samo jezika na svetu; on poseduje u ostalih slavjanskih narečjih neizcarpivo blago (...)“⁵⁶

Na pravo vlastite skupine na jednakost unutar višenacionalne države upozorava se čak i u panegirički intoniranoj prigodnici povodom careva rođendana (primjer 9.). Tu se apelira na cara da bude jednako pravedan prema svim narodima Monarhije. Zanimljivo je usporediti pozitivan stav o egzistenciji nacije unutar Monarhije (na poziv cara ide se i u rat) s nekim tekstovima koji su pisani pod pseudonimom (usp. primjer 14.).

Primjer 9.

Ferdinanda dan rođeni,
Evo svaki svetkuje,
Radujmo se svi složeni

⁵³ U Bjelovarsko-križevačkoj županiji primjerice 1880. bilo je još 71,2 % nepismenih stanovnika iznad 5 godina starosti (iz: *Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije I.*, Zagreb, 1913., 40.-41.; II., 1910., Zagreb, 1917., 60.-61.).

⁵⁴ Usp. Ljiljana Ina GJURGAN, „Mitsko i nacionalno“, *Mit, nacija i književnost "Kraja stoljeća"*. Vladimir Nazor i William Butler Yeats, Zagreb, 1995., 57.-66.

⁵⁵ N. STANČIĆ, „Hrvatski identitet kao razlika“, 14.-16.

⁵⁶ I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.

Da pravično carstvuje;
 I jednako svakog ljubi,
 Naroda kog on bio.
 Al zato, kad god nas snubi,
 Napred!(...)⁵⁷

Povijest i tradicija kao legitimacija

Legitimaciju državnopravne jednakopravnosti i suverenosti nacije Kukuljević često traži u priznanju Drugih, dakle individualnom i kolektivnom priznanju tuđih skupina, te u tradiciji i slavnoj povijesti vlastite skupine, za koju uvijek iznova napominje da je zadužila kulturnu baštinu Europe. U primjeru 10., zapravo dopisu koji je prema naslovu trebao biti putopisnog obilježja, autor zapravo traži svakojaki element „vlastitog u tuđem“. Tako taj tekst nije zapisnik putovanja i viđenoga, nego popis građevina koje su izgradili pripadnici ilirskoga roda i ratova koje su vodili za očuvanje Europe.

Primjer 10. (o Veneciji)

„(...) grad, kojega ilirsko-istrijska i dalmatinska ruka u visinu podignu i uzdržavaše. U svih ratovih mletačkih, u svih znamenitih dogodjajih toga grada, igrahu naši ljudi svagda pervu ulogu.“⁵⁸

Povijesni argumenti prikazuju se kao objektivne činjenice, same po sebi razumljive, iako se one u nekim detaljima tek djelomično poklapaju s povijesnom istinom. U nekim je slučajevima ipak mit prikazan kao faktografija. Dokle seže patriocentrizam takvih putopisnih izvještaja pokazuje činjenica da već u drugoj rečenici „Dopisa iz Milana“ tema prestaje biti Italija: *naši praoci* Veneti su prvi naselili Veneciju i dali ime tom slavnom gradu. Padova također ima *sasvime slavjansko ime*.

Slijedi još jedan primjer legitimacije u slavnoj povijesti naroda. Implicira se da su pripadnici ilirskih plemena sudjelovali u najvećim ratovima u povijesti Europe, i to uvijek na pobjedničkoj strani.

Primjer 11.

„Naš narod proslavio se je mnogo putah u Istorii junačtvom, smionstvom i postojanstvom, pomislimo samo na vremena Alexandra velikoga maćedonskoga, na slavne domaće naše vladare Ograna, Dušana i Krešimira, na branitelje od Metulja i Siska, na boj Grobnički, na rat sedmoi tridesetoletni, te na najnovii francuzki; u sva ta bojna vremena proslavio se je naš narod telesnom silom, i nadvladao puke kopjem u ruci, ali sada je nastalo 19. izobraženo stoletje, u kojem se puci duhom i umom medju sobom bore, trebalo bi dakle, da ih i time nadvladamo ili barem da se s njimi usporedimo, nu kako ćemo to učiniti, kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik, u lancih, i kad se potlačen svagde tudjemu klanjati mora; radimo dakle složno i krepko, da se

⁵⁷ I. KUKULJEVIĆ, „Na rodjeni dan cara i kralja“.

⁵⁸ ISTI, „Dopis iz Milana“, Danica ilirska, 14./VII., 3. 4. 1841., 53.

barem u domovini njemu drugi već jedared klanjali budu.“⁵⁹

U prethodnom se primjeru implicira ideja da su u vremenu prije 19. stoljeća pripadnici ilirskih plemena mogli steći slavu tjelesnom snagom i ratničkim umijećem, ali da je globalni sustav vrijednosti u 19. stoljeću doživio korjenite promjene i zaokret prema *izobraženju*. U tom su novom sustavu vrijednosti pripadnici ilirskih plemena u podređenom položaju, a put je prema „duhu i umu“, i opet, poštivanje narodnog jezika i rad na njemu.

Priznanje drugih kao legitimacija

Priznanje suvereniteta i jednakopravnosti vlastite skupine od tuđih skupina drugi je oblik legitimacije koju Kukuljević često spominje. U sljedećem se primjeru iz „Dopisa iz Milana“ tematizira kako knjižničari milanske knjižnice s posebnom pažnjom čuvaju upravo rukopise na *slavjanskom jeziku* te da u Italiji vlada trend da učeni ljudi uče slavenske jezike, osobito ilirski jezik.

Primjer 12. (o knjižničarima u Milanu)

„Sveštenik i čuvar ove knjižnice dârži toli u ceni taj rukopis (kojega i čitati znade), da se ga je jedva iz rukuh dati podrznuo. A i čuvar Brajdenske knjižnice gospodin Rossi ne samo da znade čitati cirilskih slovah, već je i ljubitelj slavjanskoga jezika, kojega se sada uči. U obće nije to ništa novoga u Italii, jer kako čujem, uče se mnogi učeni ljudi u Milanu, u Pavii i u Bergamu slavjanski, osobito ilirski jezik (...)“⁶⁰

Sljedeći primjeri, prvi iz popularnoznanstvenoga teksta objavljena u *Danici*, drugi iz „Dopisa iz Milana“, sadrže apelativne izjave kojima se izriče važnost priznanja od drugih naroda.

Primjer 13.

„Neponosite se rekoh s dĕli cĕlog naroda ni njegovih pukah, već se ponosite s pojedinimi muževi od roda vašega, koji su kao pojedini članovi vaši slavu zaslužili, slavu koju cĕli narod nikad zaslužio nije, oni svĕtle se kao jasne zvĕzde u tamnoj noći dogodovštine naše, ter poradi njih, ne poradi nas sviuh možemo zahtĕvati hvalu od vlade rimske i bizantinske, od ugarske i turske, od mletačke i nĕmačke.“⁶¹

Primjer 14.

„Slavjani! prodirajmo, koliko nam sile dopuštaju, carnu maglu, koja nam sunce slavjansko obstira, i pokažimo susĕdom našim čini, slogom, nauci i narodnim izobraženjem, da i u nas zaista toliko, ako ne više rajnskoga duha imade, koliko u ikojeg drugog naroda.“⁶²

⁵⁹ ISTI, Govor 2. 5. 1843.

⁶⁰ ISTI, „Dopis iz Milana“, *Danica ilirska*, 14./VII., 3. 4. 1841., 54.–55.

⁶¹ ISTI, „Nĕšto iz dogodovštine Velike Ilirie“

⁶² ISTI, „Dopis iz Milana“, *Danica ilirska*, 30./VII., 24. 7. 1841., 124.

Definiranje tuđih skupina – unutarnji i vanjski neprijatelji

Veliko značenje Kukuljević u svojim tekstovima pridaje i određivanju tko su „oni“, Drugi ili pripadnici tuđih skupina. Ponajviše se tematiziraju unutarnji i vanjski neprijatelji, a neusporedivo se manje pažnje pridaje drugim nacijama, s kojima vlastita skupina nema konflikta. Slijede dva primjera, u kojima se mogu primijetiti velike stilske razlike u odnosu prema tuđim skupinama, i to s obzirom na iskazano autorstvo tekstova. Prvi je osvrt na političke prilike u Monarhiji, objavljen pod pseudonimom, a drugi je primjer jedna od servilno intoniranih prigodnica povodom careva rođendana iz 1842. godine, nađena u ostavštini s potpisom autora. U prvom se jasno imenuju „ljuti“ neprijatelji, Nijemci i Mađari, te odnos vlastite skupine prema njima: *robsko tutorstvo*, što implicira jasnu polarizaciju Vlastito - Tuđe i prirodu tog odnosa. Usporedba ta dva primjera jasno pokazuje da je iskazani stav prema vlasti u Monarhiji varirao od jedne tekstne vrste do druge i od jedne čitateljske publike do druge. Kukuljević tek pod pseudonimom jasno iskazuje da vizija iliraca ide dalje od kulturne suradnje južnoslavenskih plemena. U prigodnici se čak spominje *austrijska domovina*, a u tekstu pod pseudonimom to nikako nije bilo zamislivo.

Primjer 14. (pod pseudonimom „X“)

„Hoće li se Slavjan na jugu i sèveru, na iztoku i zapadu, izbaviti se izpod robskog tutorstva tudjinacah, te postati svoj i zajedno slobodan. (...) Nu samo jedan put vodi k tomu cilju, taj put je savez sviuh Slavjanah, savez u svakom smislu, proti svim narodom, osobito protiv Nëmcom i Madjarom, ovim najlutjim neprijateljom Slavjanstva.“⁶³

Primjer 15.

Zapëvajte oj ilirske vile
 Od slavjanskog luga širokoga!
 Jer danas je rodni dan Onoga,
 Po kom ste se s nova porodile
 (...)
 On je uzrok što se Slavjan diže
 U austrijskoj svojoj domovini,
 Pod zaštitom Habsburške hiže.
 To pozabit nesmë se nikada
 Dok na svëtu stoje Slave sini,
 Tim pëvajte: Večno neka vlada!!!⁶⁴

⁶³ ISTI, „Historičke primëtbe“, 88.

⁶⁴ ISTI, „Na dan narodjenja nj, c. kr. Veličanstva“

Borba protiv predrasuda drugih nacija

Čest je sadržaj Kukuljevićevih tekstova, posebice „Dopisa iz ...“ detektiranje predrasuda susjednih nacija prema njegovoj naciji te polemiziranje s njima, pri čemu se često rabe već navedeni argumenti i legitimacije. Valja istaknuti da Kukuljević u tome nipošto nije bio jedini. I književnica Dragojla Jarnević u svom Dnevniku također opisuje slične situacije iz realnih dijaloga, u kojima su Slaveni, Iliri, Hrvati ili žitelji Vojne krajine od Austrijanaca ili Talijana viđeni kao primitivni, neobrazovani, inferiorni⁶⁵. U primjeru 16. Kukuljević se osvrće na članak izvjesnog njemačkog autora koji se vrlo negativno očituje o Poljacima⁶⁶. Zanimljivo je da na te iskaze Kukuljević reagira kao na uvredu vlastite skupine.

Primjer 16.

„On naziva "obćim duhom" slavjanskoga života "rakiju" (...). Stavlja poljske Slavjane u obziru čistoće uspored s gnjusnom životinjom – ("Der Mensch und das Schwein sind hier auf gleicher phisischer Rangstufe"). – A u obziru vjere i zakona u red s pogani i krivovjerci. (...) Imenuje ljenost, pijanost i tatbinu ukorenjenim grěhom slavjanskim.“⁶⁷

U nastavku istoga članka osvrće se i na mađarsku izreku koja Slavene lišava obilježja ljudskog.

Primjer 17.

„Thót nem ember.' Oni govore, da Slavjan nije čovjek; jerbo u svem veoma duboko pod čovječanstvom stoji.“⁶⁸

Kao protuargument, on izvodi naivnu, satiričku etimologiju riječi „Thót“. Spominje da je mitsko biće Thaut bio otac mudrosti za neke azijske narode, te na kraju preokreće pejorativno značenje početne negativne izjave o Slavenima. Mađari se prikazuju kao ti koji su divlji i neobrazovani došli u Europu da bi od Slavena naučili mnoga umijeća i civilizirano ponašanje.

Primjer 18.

„Čujte ponajprije, zašto su dobili Slavjani od Magjarah ime Thót? Došavši u Europu neizobraženi, divjačni kako su bili, nastane se u plodnu Slaviu među Slavjane, kod kojih već onda mnogi nauci i mnoge umjetnosti europske cvatiahu, Magjarom jošte nepoznane(...) Slavjani stanu tako biti naravni učitelji Magjarah. (...) Slavjan nije čovjek, jer je bio za Magjara Bog.“⁶⁹

⁶⁵ Usp. K. NOVAK, „Refleksije o njemačko-hrvatskoj dvojezičnosti i identitetu“, 393., 395.

⁶⁶ Riječ je o članku objavljenom u časopisu *Das Ausland* 124 -27, 1841., pod naslovom „Streifzüge durch Oberschlesien“.

⁶⁷ I. KUKULJEVIĆ, „Dopis iz Milana“, *Danica ilirska*, 30./VII., 24. 7. 1841., 124.

⁶⁸ *Isto*, 124.

⁶⁹ ISTI, „Dopis iz Milana“, *Danica ilirska*, 30./VII., 31. 7. 1841., 128.

Često se kao protuargument predrasudama tuđih skupina prema vlastitoj navodi i krivnja upravo tih tuđih skupina. Vanjski neprijatelji se prikazuju kao ti koji kočje razvoj nacije (primjer 19.).

Primjer 19.

„Ako smo i mnogo poroka radi našega zanemarenja u narodnoj izobrazbenosti zaslužili, ipak u tom nešto i našim susjednim narodom za krivnju odbiti možemo.“⁷⁰

Kao zanimljivost se može istaknuti da Kukuljević u vlastiti diskurs prenosi etničke i rasne stereotipe koje smatra uvredljivima. U primjeru 20. s očitom namjerom omalovažavanja u pejorativnom značenju koristi pridjev *azijatski*, koji se koristi kao znak za pohlepu, ratobornost i nasilje.

Primjer 20.

„(...) ni malo ne čudi nasilnomu postupanju Magjara, koji svoju staru azijsku naravnimalo izmijenili nisu, jer su u njih još uvijek nasilna ćud Mongolah i Tatarah, Hunah i Turaka, koji su uz prekorednu oholost mrzili uvijek sve ine narode hlepeći vazda za uništenjem naroda, za razvaljivanjem obstojećih i njim na putu stojećih stvarih i državah (...)“⁷¹

Također, američke domorodce naziva *divjacima* te eksplicitno smješta vlastito socijalno okruženje i vlastitu skupinu po vrijednosti iznad pripadnika plemena američkih Indijanaca, a sve kao odgovor na negativno očitovanje njemačkog autora o Slavenima.

Primjer 21.

„Stavlja napokon iste divjake od Amerike u svih položenjih života nad Slavjane!!! (...) tako mi neba i zemlje toga baš zaslužili nismo, da se naš narod nemoj životinji prisposodblja, i da se isti nevoljni divjaci nama predpostavljaju.“⁷²

Ugroženost od vanjskih i unutarnjih neprijatelja

Strah, tj. ugroženost od vanjskih i unutarnjih neprijatelja može se smatrati općim mjestom u diskurzivnim strategijama političkih ideologija. Kukuljević nerijetko rabi metafore rata (*obkoljivaju nas od svih stranah*) i prirodnih katastrofa (*strašnom poplavicom*) te hiperbole da bi prikazao razmjere opasnosti koja prijete od, primjerice, neaktivnosti pripadnika vlastite skupine, ili neprepoznavanja loših namjera pripadnika tuđe skupine (primjer 23.).

Primjer 23.

„Carni oblaci puni dažda i grada vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih stranah, i groze nam strašnom poplavicom, kako se mo-

⁷⁰ ISTI, „Dopis iz Milana“, Danica ilirska, 31./VII., 24. 7. 1841., 124.

⁷¹ ISTI, Govor 11. 4. 1843.

⁷² ISTI, „Dopis iz Milana“, Danica ilirska, 31./VII., 24. 7. 1841., 124.

žemo mi od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih se vode odcede, i ako tvardi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj most je naš materinski jezik!⁷³

Posljedice opasnosti koja prijete vlastitoj skupini često se prikazuju kao kobne i krajnje, a mogu rezultirati potpunim uništenjem vlastite skupine (primjeri 24. i 25.).

Primjer 24.

„(...) jer ako mi na to nikada niti pomisliti nećemo ostat ćemo kao i do sada ne narod nego sena naroda, a u Europi među narodi, koji se svi živimi jezici služe, kao zapušteni mali otok na moru, i umreti ćemo zaista prije ili posle s martvim jezikom i mi, i to umreti kao onaj čovek, koi u celom svojem življenju za uzdaržanje svog života baš ništa radio nije!!!“⁷⁴

Primjer 25.

„Ako mi naš materinski jezik u javni život podignuti nećemo, onda je laž, da istinito želimo ostati Horvati i Slavonci, jednom rečju Slaveni. Onda je bolje, da mi odmah poprimimo magjarski jezik i postanemo Magjari dušom i telom (...)“⁷⁵

U primjeru 25. do apsurdna se proširuje posljedica neaktivnosti – bolje je postati pripadnikom jedne od tuđih skupina nego ne baviti se narodnim jezikom.

4.3. Analiza diskursa - razina diskurzivnih strategija

Proširivanje protivničkog argumenta do apsurdna

U sljedećem se primjeru, iz teksta objavljenog u *Luni*, implicira pitanje ideološkoga protivnika na koje se daje odgovor. Protivničko pitanje, na taj način postavljeno od autora, samo po sebi podrazumijeva činjenicu da su ilirske tendencije opasne za Druge. Na tu se tvrdnju daje odgovor u obliku protupitanja u kojemu se taj protivnički argument proširuje i postaje nebranljiv.

Primjer 26.

„'Was liegt uns an dieser oder jener Benennung?' sagt endlich ein Theil unserer Gegner, 'wir sind nicht so sehr von dem Namen, als den gefährlichen ilirischen Tendenzen abhold.' Wir fragen wieder: 'In was besteht denn diese Gefahr? Ist die Vertheidigung der heiligen, nicht von den Magyaren uns ertheilten, sondern von unseren slavischen Vätern gegründeten Constitution, der alten herkömmlichen Rechte, der angeerbten Nationalität – ist endlich die Verbreitung der allgemeinen Aufklärung ein Verbrechen?'“⁷⁶

⁷³ I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.

⁷⁴ Isto

⁷⁵ ISTI, „Što će biti iz nas?“ 130.

⁷⁶ ISTI, *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*, 7. – 8. „Zašto je nama, dakle, bitan ovaj ili onaj naziv?“ kaže napokon dio naših protivnika, „mi nismo toliko protiv imena, koliko protiv opasnih tendencija

Također se diskurzivno strateškim može držati proširenje izraza *gefährlich* - opasno (u tvrdnji „protivnika“) u krajnji izraz *Verbrechen* – zločin (u odgovoru autora). Pojmu „ilirske tendencije“ daje se novi sadržaj: obrana svete ustavnosti. Na pitanje je li to zločin može se s moralno ispravnoga stajališta dati jedino odgovor da to nije zločin.

Strategije pozitivnog samoprikazivanja

Prikazivanje vlastitih stavova kao poželjnih za vlastitu skupinu i za tuđe skupine

U primjeru 27., iz teksta objavljenog u *Luni*, pa prema tome i ponešto umjerenije intoniranoga, Kukuljević prikazuje da su interesi vlastite skupine poželjni za sve nacije Monarhije. Da je tekst umjerenije intoniran pokazuje i poraba izraza *nachbarliche Brüder* (susjedna braća) i *gemeinsames Vaterland* (zajednička domovina), koji svaka-ko pozitivnije opisuju odnos prema Drugima od sintagme *robsko tutorstvo*. Vlastiti se stav ovdje ne prikazuje suprotnim stavu tuđih skupina, nego poželjnim za njih.

Primjer 27.

„Vereinigen wir uns daher alle in dieser heiligen Pflicht, so sind wir vereinigt in allem und unsere nachbarlichen Brüder in Ungarn werden wohl, früher oder später selbst einsehen, dass den übrigen Völkern des großen Reiches der ung. Krone ebenfalls das am theuersten ist, was sie selbst für so heilig halten (...) Ruhe und Frieden werden dann im ganzen Reiche wiederkehren; einig werden dann alle Völker für das Wohl ihres gemeinsamen Vaterlandes handeln (...)“⁷⁷

Vidimo da se ovdje iskazuje namjera ostanka u sastavu Monarhije, a izraz *Vaterland* (domovina) ne označava zajedništvo ilirskih plemena, nego naroda Monarhije.

Prikazivanje vlastitih stavova kao fleksibilnih

Jedan od čestih postupaka u Kukuljevićevim tekstovima jest i prikazivanje vlastitih stavova fleksibilnima. Time se, prema van Dijk, daje prividan ustupak protivničkom položaju⁷⁸. U sljedećem se primjeru Kukuljević ograđuje od radikalne nacionalističke struje (*od one u galop tarčće stranke*), te time vlastite stavove prikazuje umjerenima. Pomalo je neobično što se takav diskurzivni postupak rabi upravo u radikalnom govornom činu – prvom govoru na hrvatskom jeziku u Saboru.

Iliraca. „A mi pitamo: „U čemu je ta opasnost? Je li zaštita svete ustavnosti, koju nam nisu dodijelili Mađari, nego su je utemeljili naši slavenski oci, zaštita drevnih prava, naslijeđene nacionalnosti – je li konačno širenje općega prosvjedenja zločin?“

⁷⁷ Isto, 8. Ujedinimo se stoga svi u toj svetoj dužnosti, kao što smo ujedinjeni u svemu, a naša će susjedna braća u Mađarskoj valjda prije ili kasnije i sama uvidjeti da je i drugim narodima velikog kraljevstva ugarske krune također najdraže ono, što i sami smatraju svetim (...) Mir će se tada vratiti u cijelo carstvo, tada će se svi narodi truditi oko dobrobiti zajedničke domovine.

⁷⁸ T. A. VAN DIJK, „Discourse semantics“, 279.–281.

Primjer 28.

„Na koncu činim pozorne stališe i redove tih kraljevinah, da nisam od one u galop tarčeće stranke, koja odmah i taki sve i sva steći želi; poznam ja dobro one velike predsude, onaj mali obškurantizam, i onu neizmernu nemarnost, koja u domovini našoj vladaju, i koja čine, da se sve tudje domaćemu i svaki tudji jezik materinskomu predpostavlja, zato sam ja samo toga mnenja, da bi slavni stališi i redovi na to jedan-krat već misliti počeli, kako da svoj jezik tudjemu predpostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedrah narodnoga jezika ta klauzula prida, da mi te katedre zato molimo (...)“⁷⁹

U tekstu objavljenom u *Luni* također se prikazivanje vlastitih stavova fleksibilnima rabi kao diskurzivna strategija. Na početku se tematizira nostalgičan pogled nekih pripadnika vlastite skupine na područja pod turskom vlašću. Spominje se da tek „neki“ (*Manche*) upućuju takve poglede pune čežnje za teritorijem koji zapravo pripada vlastitoj skupini. To se područje u nastavku karakterizira kao *ono gdje plemeniti dijelovi toga tijela propadaju, gdje žive braća po rodu i jeziku, sinovi jedne majke već stoljećima u sramotnom ropstvu, to su kršćanske zemlje nekoć povezane s nama*. I na kraju se ta „tajna tendencija“ razotkriva i postavlja se pitanje donosi li ona možda za zemlje Monarhije opasnost. Na taj način postavljenom argumentu mora se s moralno ispravnoga stajališta dati podrška.

Primjer 29.

„Wir leugnen nicht, dass überdies Manche unserer Patrioten Sehnsuchtsvolle Blicke über die türkische Kordons-Linie werfen, wo die edlen Theile ihres Körpers verdorren; wo stamm- und sprachverwandte Brüder wohnen; wo die Söhne einer Mutter seit Jahrhunderten in schmachvoller Knechtschaft seufzen; wo jene christlichen Länder liegen, die einst mit uns so eng verbunden waren (...) Und hiemit wäre denn die tiefste, geheimste Tendenz enthüllt! Bringt nun dieselbe wohl für Kroatien, Slawonien, Ungarn, oder ganz Oesterreich Gefahr?“⁸⁰

Implikacija

Iako su dosadašnji primjeri sadržavali niz očitih implikacija, nije naodmet navesti jedan od primjera koji se pojavljuje kao provodni motiv u Kukuljevićevim tekstovima bez obzira na vanjsku formu. Implikacija se na tim mjestima u tekstu rabi da bi se ilirskoj naciji poistovjećivanjem dala vrijednost velike nacije.

⁷⁹ I. KUKULJEVIĆ, Govor 2. 5. 1843.

⁸⁰ ISTI, *Die Nationalität in Kroatien und Slawonien*, 8. *Mi ne poričemo da k tomu neki naši rodoljubi bacaju poglede pune čežnje preko turske linije kordona, na područja gdje propadaju plemeniti dijelovi njihova tijela, gdje žive njihova braća po rodu i jeziku, gdje sinovi jedne majke već stoljećima stenju u sramotnom ropstvu; gdje su kršćanske zemlje koje su nekoć s nama bile tako usko povezane. (...) I time bi najdublja, najtajnija tendencija bila razotkrivena! Pa zar ona nosi ikakvu opasnost za Hrvatsku, Slavoniju, Ugarsku ili cijelu Austriju?*

Primjer 30.

„Die meisten dieser Gegner klagen, und fragen: «warum man die Nationalität in Kroatien und Slawonien eine ilirische nenne?» Wir antworten ihnen nur mit einer anderen Frage: «warum man die deutsche Nationalität nicht eine österreichische oder baierische, die italienische nicht eine römische oder venetianische, die französische nicht provençalische oder gascognische nennt?»⁸¹

Podilaženje

Podilaženje publici u Kukuljevića je najčešće u tekstovima objavljenim u *Luni*, dakle, upućenima heterogenijoj publici od čitateljske publike *Danice*. U sljedećem se primjeru za austrijsku vladu rabe pridjevi *gerecht* (pravedna) i *weise* (mudra), a napominje se i da ilirska nacija izgara za zajedničku domovinu Austriju.

Primjer 31.

„Die gerechte und weise oesterreichische Regierung ahnet wohl am besten, welches Wohl und welcher Nutzen und Vorthail dem Staate dadurch entprießen, wenn die Gemüther der ganzen ilirischen Nation für Oesterreich entflammt sind (...)“⁸²

Diskvalifikacija protivnika - neznanje

Kao diskurzivna strategija u protuargumentaciji često se rabi i diskvalifikacija protivničkog argumenta kao proizašlog iz neznanja. Takav protuargument ima učinak na sve eventualne ostale protivničke tvrdnje, jer je usmjeren na vjerodostojnost protivnika.

Primjer 32.

„Aber – Kroatien, Slawonien und Dalmatien wurden nie, weder unter eigenen, noch unter ungarischen Regenten, ilirische Provinzen genannt? (...) Man nannte die Sprache in diesen Ländern nie die ilirische? – Diese Fragen, mitunter von solchen Männern gestellt, von denen man, ihrer Geburt und Würde nach eine hohe Bildung und ausgebreitete Belesenheit mit allem rechte fordern konnte und müßte (...) (sljede navodi naslova knjiga i tekstova) In den Werken aller oben genannten Geschichtschreiber findet man wohl nicht Einmal, sondern Tausendmal den Banus unserer Länder als Prorex Illyrici (...) unsere Sprache als Lingua Illyrica aufgezeichnet.“⁸³

Iz ovoga je primjera također razvidno da historiografija kao znanost služi i kao vrelo objektivnih argumenata u prilog iskazanom pravu vlastite skupine na naciju.

⁸¹ Isto, 5. *Mnogi naši protivnici žale se i pitaju: „zašto nacionalnost u Hrvatskoj i Slavoniji zovu ilirskom?“ Mi odgovaramo drugim pitanjem: „zašto njemačku nacionalnost ne nazivaju austrijskom ili bavarskom, talijansku rimskom ili venecijanskom, francusku provansalskom ili gaskonjskom?“*

⁸² Isto, 4. *Pravedna i mudra austrijska vlada valjda najbolje sluti kakvo dobro i kakve koristi i prednosti proizlaze iz činjenice da duh cijele ilirske nacije izgara za Austriju (...)*

⁸³ Isto, 6. *Ali – da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija nikada nisu nazivane ilirskim provincijama, ni pod svojim, ni pod ugarskim vladarima? (...) Da se jezik u tim zemljama nikada nije nazivao ilirskim? – Ta pitanja postavljaju i ljudi, od kojih bi se, prema njihovom rodu i časti, s pravom mogla i trebala očekivati visoka naobrazba i široka načitanost (...) U djelima gore navedenih historioografa može se ne jednom, nego tisuću puta pročitati naziv za bana naših zemalja kao Prorex Illyrici (...), naš jezik kao Lingua Illyrica.*

5. ZAKLJUČAK

Zaključno možemo utvrditi da postoje konkretna zajednička obilježja u tekstovima različitih vanjskih formalnih obilježja iz analiziranog korpusa. Tematska područja konstanta su svih analiziranih tekstova, a možemo ih podijeliti na: definiranje sadržaja, obilježja i pripadnika vlastite skupine, sustava stavova i vrijednosti te skupine iz kojih proizlaze zadatci i ciljevi njezina djelovanja te definiranje resursa kojima ta skupina raspolaže da bi došla do svojih ciljeva. Također, često su u središtu pažnje unutarnji i vanjski neprijatelji vlastite skupine pa se tematizira ugroženost od njihova djelovanja, ali i od neaktivnosti pripadnika vlastite skupine.

S druge strane, analizirani tekstovi razlikuju se prema načinu prikazivanja navedenih tema i sadržaja te prema nekim diskurzivnostrateškim postupcima u argumentaciji. Ton je određenog teksta određen prema nekoliko njegovih obilježja:

1. Publika kojoj je tekst upućen - mogu se utvrditi tri velike skupine: A. ideološki istomišljenici (npr. čitateljstvo *Danice*), B. šira i heterogenija publika (čitateljstvo *Agrarmer Zeitung* i *Lune*), C. politički djelatnici u Saboru, odnosno Zagrebačkoj skupštini (dijelom istomišljenici, dijelom protivnici, manjim dijelom indiferentni).

2. Opća forma – bio li je tekst pisan za objavljivanje u časopisu ili za izlaganje pred auditorijem.

3. Iskazano autorstvo – objavljen li je pisani tekst pod pseudonimom ili pod vlastitim imenom. Razlika u tonu, od apologetskog i eksplanatornog u tekstovima u *Luni*, do radikalnog i revolucionarnog općeg tona u tekstovima pod pseudonimom, jasno pokazuje potrebu za mimikrijom u političkom i kulturnom djelovanju. Tome u prilog govore i mnoge diskurzivne strategije, kao što su podilaženje i prikazivanje vlastitih stavova kao poželjnih za sve narode Monarhije, a koje se primjenjuju u govorima ili člancima koje je Kukuljević i potpisao vlastitim imenom.

4. Namjena teksta i tekstna vrsta – jesu li iskazi u tekstu političke, informativne, znanstvene, književnoumjetničke ili komentatorske namjene. Potrebno je istaknuti da su mnogi tekstovi prema tim obilježjima hibridni. Tako putopisno-novinski tekstovi djelomično sadržavaju sva navedena obilježja, iako su prema funkciji informativne namjene.

Neki su argumentacijski sadržaji zajednički svim vrstama tekstova iz korpusa, npr. faktografsko nabranje historiografskih podataka. Osim tradicije i slavne prošlosti, legitimacija se želi pronaći i u priznanju ostalih skupina naroda, tj. u poštivanju vrijednosti vlastite skupine izvana.

Jedan je od središnjih sadržaja narodni jezik, koji se prikazuje kao preduvjet i sredstvo kulturnog i političkog ujedinjenja etničkih skupina. U analiziranim se tekstovima neprestano apelira na potrebu očuvanja jezika i rada na jeziku, a književnost na narodnom jeziku spominje se kao oruđe kojim se jeziku i kulturi osigurava opstanak. Budući da koncepte nacije i jezika u Kukuljevića valja promatrati na tri razine - hrvatskoj, ilirskoj/južnoslavenskoj i općeslavenskoj - postavlja se pitanje postoje li razlike i koje su razlike između Kukuljevićeva prikazivanja ta tri nacionalna identiteta. Najprije valja napomenuti da je u Kukuljevićevim tekstovima iz razdoblja 1841. do 1845.

u prvom planu važnost kulturnog ujedinjenja ilirskih, tj. južnoslavenskih naroda, te time i potreba za nadregionalnim idiomom koji bi mogli rabiti svi dotični narodi. Pojam se „hrvatsko“ u tom kontekstu rabi češće u svom užem regionalnom značenju, za sjeverozapadni dio Hrvatske. Nacionalno pitanje hrvatskih zemalja jedino je u političkim govorima, namijenjenima saborskim ili skupštinskim sjednicama, dobivalo veću važnost. Ipak se može utvrditi da u samom oblikovanju tekstova nema većih formalnih razlika između oblikovanja hrvatskog, ilirskog i sveslavenskoga nacionalnog identiteta. Konceptijski je to vertikalni sustav ta tri pojma, pri čemu je niži pojam organski dio višega pojma. Valja napomenuti da se to samo uvjetno odnosi i na jezik. Najčešće se tematizira stvaranje zajedničkog nadregionalnog idioma ilirskih, dakle južnoslavenskih naroda, manje *hrvatskoslavenskog jezika*, a u analiziranom korpusu ne spominje se ideja sveslavenskog jezika.

Zaključno možemo utvrditi, rabeći najpoznatiju de Saussureovu dihotomiju, da Ivan Kukuljević Sakcinski na razini teksta stvara i rabi nedvosmislen znak s kojim se pripadnici nacije mogu poistovjetiti. On govori i piše o imenu nacije, njezinih pripadnika i njihova jezika te određuje polje koje stvarani izrazi obuhvaćaju u izvanjezičnoj stvarnosti. Vlastitim naporom promovirajući štokavski idiom u svojim tekstovima, on upozorava na opasnosti, ističe vrijednosti, te pokazuje i komentira put kojim zajednica koju smo nazvali "vlastitom skupinom" prolazi da bi postala nacija.

By the kin, blood and language: national identity in the political and journalistic texts by Ivan Kukuljević Sakcinski

Kristian Novak

Department of German Studies

Faculty of Philosophy of University of Zagreb

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Republic of Croatia

This essay analyzes themes related to the development of national identity in the era of Illyrism, as well as discourse strategies used in argumentative manoeuvres. The analyzed texts include drafts and transcripts of political speeches, journal articles, as well as literary and academic writings authored by Ivan Kukuljević Sakcinski between 1841 and 1845. The philological disciplinary affiliation of this study necessitated explaining the terms ‘nation’, ‘nationalism’ and ‘national identity’ in the introduction, as these terms are used in the discussion of the socio-political context in which the texts were produced. The introduction also includes a brief discussion of the contemporary models of nation-building, especially the Central European notion of the nation as a cultural and linguistic community. The idea of the Croatian nation, as well as of the community of South-Slavic people, ranged from cultural unification to a broadly framed political community. The public activity of Ivan Kukuljević comprised all areas of nation building. As a publicly active linguist, he continuously promoted the Štokavian idiom to the status of the standard Croatian language, although he had been born in the traditionally Kajkavian dialect-speaking region. The thesis that this practice was an act inherently linked to the linguistic identity was the starting point for the analysis of his writings. The analysis on one hand focuses on the themes of his writings (defining one’s own group, its values, attitudes, tasks, goals, etc.) and, on the other hand, on discursive strategies, such as the strategy of positive self-representation.

Keywords: Ivan Kukuljević Sakcinski, political discourse, discourse strategies, national identity, nationalism, ideology, Illyrian movement